

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İNKİŞAF ETMİŞ ÖLKƏLƏRİN YAŞIL İQTİSADİYYAT MODELLƏRİNİN AZƏRBAYCANDA TƏTBİQİ İMKANLARI

İxtisas: 5310.01 – “Dünya iqtisadiyyatı”
Elm sahəsi: İqtisad elmləri
İddiaçı: **Fərid Xaliq oğlu Abbaszadə**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
İqtisadiyyat İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Müşfiq Yelmar oğlu Quliyev

Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Səfər Həsən oğlu Pürhəni

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Emin Adil oğlu Qəribli

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Günay Tanrıverdi qızı Paşa

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində
İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərən
FD 1.11 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:
**UMUMİ
ŞÖBƏ**

(imza)

Əməkdar elm xadimi
iqtisad elmləri doktoru, professor
Yadulla Həmdulla oğlu Həsəni

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

(imza)

iqtisad elmləri namizədi
Rəşad Aktiv oğlu Hüseynov

Elmi seminarın
Sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor
Hacığa Baxış oğlu Rüstəmbəyov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

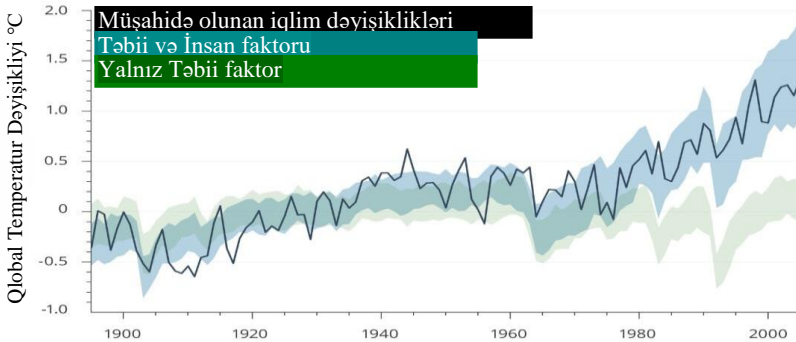
Mövzunun aktuallığı. Dünya iqtisadiyyatında son illərdə yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasının inkişafı istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmaqdadır. Dünya iqtisadiyyatının yaşıl transformasiyası Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyat quruculuğu təcrübələrindən istifadəni aktuallaşdırır. Müasir meyllər nəzərə alınaraq Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyat modelinin formalaşması və inkişafı kimi strateji məsələlər müvafiq dövlət proqramlarına daxil edilmişdir. Azərbaycanda 2024-cü ildə COP-29 təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi, eyni zamanda bu beynəlxalq konfransda dünya ölkələri qarşısında duran yeni vəzifələr, iqlim dəyişikliklərinə qarşı birgə fəaliyyət siyasəti dissertasiya tədqiqatının aktuallığını və perspektivlərini əhəmiyyətli dərəcədə şərtləndirir.

Eyni zamanda, yaşıl iqtisadiyyat və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin milli və beynəlxalq hüquqi tənzimləməsi prinsipləri həm beynəlxalq təşkilatlar, inteqrasiya birlikləri səviyyəsində, həm də ayrı-ayrı dövlətlərdə davamlı olaraq yenilənir. Bu sahədə xüsusi rola malik olan BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı yaşıl iqtisadiyyatı, sosial rifah və bərabərliyi pozmadan ətraf mühitin zərərini azaldan və ekoloji çatışmazlıqları aradan qaldıran iqtisadi model kimi müəyyən edir. Yaşıl iqtisadiyyat, resursların səmərəli istifadəsini təmin etməklə yanaşı, aşağı karbonlu və sosial cəhətdən inklüziv olmağı hədəfləyir. Bu modeldə, investisiyalar dövlət xərcləri, iqtisadi islahatlar və effektiv vergitutma siyasətləri ilə dəstəklənməlidir. Yaşıl iqtisadiyyatın uğurlu həyata keçirilməsi üçün dövlətlər, qeyri-hökumət təşkilatları, assosiasiyalar, özəl sektor və yerli hökumətlərin birgə əməkdaşlığı vacibdir.

Dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrində yaşıl iqtisadiyyat quruculuğu mövcud iqtisadi sistemin alternativini kimi şəhərləri daha dayanıqlı etməyə imkan verir¹. Əgər, dayanıqlı iqtisadi inkişafın əldə olunması prinsipi ilə baxsaq, yaşıl iqtisadiyyat davamlı inkişafı təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyətə malik iqtisadi modeldir. Yaşıl iqtisadiyyatın qurulmasında və onun dayanıqlılığının təmin

¹ Ефременко Д.В. Антропоцентризм vs. биоцентризм в дискуссиях об устойчивом развитии и взаимодействии человека и биосферы. Вступительная статья // Антропогенная деградация биосферы: Предложения по ее преодолению: Труды Российской междисциплинарной научно-практической конференции, – М.: ИНИОН РАН, – 2014. – с. 5-18.

olunmasında həlledici əhəmiyyətə malik amillərdən biri də insan faktorudur. Beləliklə, insan faktorunun rolu yalnız resurslardan istifadədə deyil, həm də uzunmüddətli ekoloji və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində ön plandadır. Bu yanaşmanın aktuallığına şəkil 1-də əks olunan meyillər əsasında nəzər salmaq olar.

Şəkil 1. Qlobal istiləşməyə səbəb olan təbii və insan faktorları

Mənbə: *National Climate Assessment. U.S. Global Change Research Program, – 2014*

Şəkildə əks olunan qara xətt 1900-cü ildən 2000-ci ilə qədər iqlim temperaturunda baş verən dəyişikliyin dinamikasını, mavi zolaq temperaturun dəyişilməsinə səbəb olan təbii və insan faktorlarını və nəhayət yaşıl zolaq yalnız təbii faktorları ifadə edir. Şəkildən də görüldüyü kimi 1900-1980-ci illər aralığında temperatur dəyişimi demək olar ki, öz stabilliyini qoruyub saxlamışdır. Təbii və insan amillərinin dəyişikliyə təsiri eyni tarazlıq vəziyyətini almışdır. Lakin, 1980-ci ildən sonra təbii və insan amilləri yalnız təbii amilləri üstələyir və bununla da qlobal iqlim dəyişikliyi 0°C-dən 1,5°C səviyyəsinə qalxır və indiki dövrümüzdə qlobal istiləşmə 2015-ci il Paris² razılaşmasının təyin etdiyi 1,5°C səviyyəsini də ötür. Qlobal Dəyişiklik İnformasiya Sisteminin məlumatına görə iqlim temperaturuna yalnız təbii amillər olan vulkan püskürməsi və günəş istiliyi təsir göstərsə temperatur 1900-cü illərdə olduğu kimi qalardı. Son dövrlərdə insan fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə buraxılan qazlar, insanların ətraf mühitdə etdiyi dəyişikliklər

² *United Nations. The Paris Agreement: [Electronic resource] / United Nations. – Paris, 2015. – URL: <https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement>*

qlobal istiləşmənin əsas səbəbi olaraq görülür³.

Yaşıl iqtisadiyyat, təbiətin özünü bərpa etmə qabiliyyətinə zərər yetirmədən iqtisadi artımı və inkişafı dəstəkləyir. Bu yanaşma, insanların rifahı üçün vacib olan resursların və ekosistem xidmətlərinin davamlılığını təmin etməyi hədəfləyir. Dünya Bankının yanaşmasına əsasən, yaşıl iqtisadiyyat təbii ehtiyatlardan daha səmərəli şəkildə istifadəyə və ətraf mühitin çirklənməsini, həmçinin onun mənfi təsirlərini azaltmaq üçün ekoloji təhlükələri nəzərə alaraq davamlı inkişaf modelini formalaşdırmağa imkan verir.

Beləliklə, son onilliklər ərzində iqlim dəyişikliyi, biomüxtəlifliyin qorunması və s. problemlərin həlli üçün ənənəvi iqtisadi modellərin yaşıl keçidinə, bunu zəruri edən iqtisadi islahatlardan irəli gələn sosial və iqtisadi problemlərin həlli ilə bağlı yeni çağırışlar artır. Dünya iqtisadiyyatında qlobal maliyyə böhranı və istiləşmə müzakirələri gücləndikcə milli iqtisadiyyatın yaşıl transformasiyası konsepsiyasının yaranması aktuallaşmaqda davam edir.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Yaşıl iqtisadiyyat son illərdə diqqətin artdığı mühüm tədqiqat sahəsidir. Dünyanın bir çox aparıcı elm məktəbləri, alimləri və tədqiqat mərkəzləri dayanıqlı gələcəyə keçidi təmin etmək üçün yaşıl iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərini araşdırırlar. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP), Dünya Bankı, İqtisadi və Sosial Məsələlər Departamenti (UNDESA), Ticarət və İnkişaf Konfransı (UNCTAD), Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (ILO), İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), Qlobal Yaşıl İnkişaf İnstitutu (GIGI), Yaşıl İqtisadiyyat Fəaliyyəti üçün Tərəfdaşlıq (GEP) yaşıl iqtisadiyyat və davamlı inkişafı ilə bağlı siyasət araşdırmaları aparır. Azərbaycanda prof. Əli Abbasov, prof. Vüsal Qasımlı, prof. Hacızadə Elşən, prof. Zahid Məmmədov, prof. Qorxmaz İmanov dünya miqyasında isə, prof. Recep Bozoğlan, prof. Yalçın A., prof. Andrey Fedyanin, prof. Paul Hawken, prof. Cozef Stiqlitz, prof. Edvard Barbier, prof. Cennifer Clapp kimi tədqiqatçılar bu problemi tədqiq ediblər.

Ümumiyyətlə, yaşıl iqtisadiyyatla bağlı tədqiqatlarda ən çox görülən problemləri aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

³ *National Climate Assessment. – United States: U.S. Global Change Research Program, – 2014. – URL: <https://nca2014.globalchange.gov/report/our-changing-climate/observed-change#statement-16550>*

1. Mürəkkəblik: Yaşıl iqtisadiyyat, iqtisadiyyat, ətraf mühit elmi, sosiologiya və siyasət də daxil olmaqla bir çox müxtəlif fənləri əhatə edən mürəkkəb bir mövzudur. Bu mürəkkəblik tədqiqatçıların bu sahədəki müxtəlif elementləri və onların bir-biri ilə necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu başa düşmələrini çətinləşdirə bilər.
2. Məlumat çatışmazlığı: Yaşıl iqtisadiyyatla bağlı bir çox məsələlər üzrə məlumat çatışmazlığı var. Bu, tədqiqatçılar üçün bu sahədəki tendensiyaları və inkişafı təhlil etməkdə və yaşıl iqtisadiyyat siyasətinin effektivliyini qiymətləndirməkdə çətinlik yarada bilər.
3. Ölçmə Problemi: Yaşıl iqtisadiyyat istiqamətində tədqiqatçılar tərəfindən aparılmış araşdırmaların gəldiyi son nəticələrin müqayisəsi və ümumi bir nəticənin əldə olmasında, bu sahə üzrə bir çox anlayışların olmaması və mümkün göstəricilərin ölçülməsi problemi çətinliklər yaradır.
4. Qeyri-müəyyənlik: Yaşıl iqtisadiyyatda iqlim dəyişikliyi, təbii amillər və insan fəaliyyətinin təsirləri bağlı bir çox məsələlərdə qeyri-müəyyənlik.
5. Təbiət, informasiya və iqtisadiyyat sahəsində elmlərarası əlaqənin son dərəcə güclənməsi və tədqiqat metodlarından istifadə problemləri.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi, inkişaf etmiş ölkələrin yaşıl iqtisadiyyatın konseptual əsaslarını öyrənmək, Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətini və potensialını araşdırmaq, bundan irəli gələn təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədinə əsasən vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və onların həll edilməsi prosesi aşağıdakı məntiqi ardıcılıqla reallaşdırılmışdır:

- “Yaşıl” iqtisadiyyat məfhumunun nəzəri-konseptual əsaslarınınin tədqiqi,
- İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi,
- Azərbaycanda bu sahənin inkişaf istiqamətləri, adaptasiya problemləri və inteqrasiya potensialının qiymətləndirilməsi,
- Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyat potensialının reallaşdırılması imkanlarınınin təhlili.

Tədqiqatın obyektini və predmeti. *Tədqiqatın obyektini* dünya iqtisadiyyatında yaşıl transformasiya prosesləri və inkişaf etmiş ölkələrin tətbiq etdiyi yaşıl iqtisadiyyat kursu təşkil edir. *Tədqiqatın predmetini* inkişaf etmiş ölkələrdə yaşıl iqtisadiyyat alətlərinin tətbiqi prosesində yaranan iqtisadi münasibətlər, Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf

prosesləri, inkişaf etmiş ölkələrin bu sahədə təcrübələrinin tətbiqi üsulları və stimullaşdırılması tədbirləri təşkil edir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Yaşıl iqtisadiyyat modelləri davamlı inkişafı və iqtisadi artımı dəstəkləyir. Azərbaycan bu modelləri mənimsəməklə təbii ehtiyatları daha davamlı şəkildə idarə edə bilər və uzunmüddətli iqtisadi artıma nail ola bilər.
2. İnkişaf etmiş ölkələrdən yaşıl texnologiyaların və innovativ təcrübələrin Azərbaycana transferi texnoloji infrastrukturun inkişafına və kənd təsərrüfatı üzrə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına töhfə verə bilər.
3. Yaşıl iqtisadiyyat modelləri enerji səmərəliliyini artırmaqla tullantıların minimuma endirilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycanın enerji sektorunda yaşıl texnologiyaların tətbiqi ilə bərpa olunan enerji resurslarından daha səmərəli istifadə etmək, ətraf mühitə olan mənfi təsirləri azaltmaq və ekoloji müxtəlifliyi mühafizə etmək olar.
4. Yaşıl Qiymətli kağızların Azərbaycan Kapital Bazarına tətbiqi bank kreditləri ilə müqayisədə daha ucuz şəkildə maliyyə cəlbi imkanı yaradaraq Yaşıl İqtisadiyyatın inklüziv inkişafına dəstək göstərəcək.
5. Dövlətin yaşıl iqtisadiyyat siyasəti özəl investisiyaların bu sahəyə cəlbinə böyük dəstək olacaq.
6. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Yaşıl İqtisadiyyat istiqamətində potensialının öyrənilməsi və məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması işğaldan azad edilmiş torpaqların yenidən qurulmasına dəstək göstərəcək.
7. Dünya Bankının və regional inkişaf banklarının yaşıl maliyyələşmə təcrübələrindən yararlanaraq yaşıl iqtisadiyyat mexanizmlərinin hazırlanması, o cümlədən onların yaşıl istiqraz və səhmlərin emissiyası zamanı investor qismində iştirak etməsini təmin etmək işğaldan azad olunan ərazilərin inkişaf proseduru sürətləndirəcəkdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyinin başlıca cəhəti və əsas elmi ideyası yaşıl iqtisadiyyat modellərinə konseptual yanaşmanın formalaşdırılması və Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılma imkanlarının axtarışı və həyata keçirilmə yollarının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Tədqiqat işinin əsas elmi yenilikləri aşağıdakılardır:

1. “Embrion” transformasiya yanaşmasının tətbiqi üsulları müəyyən edilmişdir - sənaye və biznes sahələri ilə yanaşı olaraq cəmiyyətdə yaşıl iqtisadiyyat fenomeninin anlaşılıqlığını, əlçatanlığını və kütləvililiyini təmin

etmək, günəş, külək panellərinin səmərəli tətbiqi ilə bağlı konkret təkliflər verilmişdir.

2. Dövlətin yaşıl iqtisadi siyasəti üzrə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi əsasında bu sahədə fiskal siyasətin formalaşdırılması prinsipləri müəyyən edilmişdir - cərimə mexanizmləri və bu sahəyə qoyulan dövlət xərclərin tənzimlənmə metodları seçilmişdir.
3. Davamlı kənd təsərrüfatı təcrübələri və tətbiqi üsulları müəyyən edilmişdir - şaquli kənd təsərrüfatının (vertical farming) faydaları əsaslandırılmışdır .
4. Könüllü Karbon Marketinin(VCM-Voluntary Carbon Market) yaradılması karbon sertifikatları vasitəsi ilə şirkətlərin ətraf mühit təsirlərini kompensasiya mexanizmi irəli sürülmüşdür.
5. Azərbaycanın Kapital Bazarında yaşıl iqtisadiyyatın vacib maliyyə aləti olan yaşıl istiqrazların işləmə mexanizminin tətbiqi üsulları müəyyən edilmişdir -Yaşıl Listinq Proqramı mexanizminin tətbiqi və Yaşıl İstiqraz Bazarının yaradılması və stimullaşdırılması üzrə təkliflər hazırlanmış və Bakı Fond Birjasının 2024-2027-ci illər üzrə Strategiyasının fəaliyyət planı sənədinə daxil edilmişdir.

Elmi yenilik elementləri tədqiqatın konsepsiyasında, onun əsas tezislərində və alqoritmində tətbiqi xarakterə malikdir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını yaşıl iqtisadiyyat, bu sahədə klassik və müasir alimlərin baxışları, dünya iqtisadiyyatının əsas nəzəriyyələri: beynəlxalq əmək bölgüsü, iqtisadi resursların beynəlxalq hərəkəti, OECD-nin “yaşıl artım” konsepsiyası, BMT-nin iqtisadi, sosial və ekoloji komponentləri birləşdirən Davamlı İnkişaf üçlü konsepsiyası və onunla bağlı yaranan yeni iqtisadi modellərin meydana çıxması (*green economy, green growth, low-carbon economy, bioeconomy, blue economy, circular economy*), eləcə də yaşıl iqtisadiyyat nəzəriyyələri əhatə edir.

Müasir mərhələdə yaşıl iqtisadiyyatın fəaliyyət modellərini qiymətləndirmək üçün vahid metodologiya və ya vahid inteqrasiya edilmiş nəzəri baza hazırlanmamışdır. Yaşıl iqtisadiyyatın nəzəri konsepsiyası və mövcud tədqiqat metodları ayrı-ayrı ölkələrdə fərqli parametrlərin təsirini nəzərə alır və müəyyən dərəcədə subyektivdir.

Nəzəri ədəbiyyatda yaşıl modellər mövzusunı işıqlandıran ayrı-ayrı elmi tədqiqatlar “yaşıl” modellərin həyata keçirilməsini öyrənmək üçün geniş fənlərərası yanaşmalara əsaslanır: cəmiyyətin və sənayenin davamlı inkişafı nəzəriyyələri, ESG konsepsiyaları və iqtisadi, sosioloji

və ekoloji sahələrdə fənlərarası əməkdaşlıq.

Tədqiqatın informasiya bazasını “Yaşıl İqtisadi inkişaf” problemlərinin tədqiqi sahəsində ixtisaslaşan beynəlxalq iqtisadi təşkilatların hesabat materialları, metodiki tövsiyələri, bu sahədə qabaqcıl tədqiqatçı alimlərin və ekspertlərin elmi əsərləri və məqalələri, bu sahədə hazırlanan bir sıra elmi monoqrafiyalar təşkil edir.

Dissertasiya tədqiqatının informasiya bazasının əsas hissəsini Beynəlxalq konvensiyalar, hökumətlərarası sazişlər, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları, milli qanunvericilik aktları, dövlət proqramları və strateji yol xəritələri təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji əsası isə, dialektik inkişaf, sistemli yanaşma, tarixilik, məntiqilik, müqayisəli və s. kimi ümumi elmi və xüsusi elmi metodlardan, hesablama olaraq isə reqresiya təhlilindən istifadə təşkil edir. Məlumatların qrafik şərh üsullarından, həmçinin iqtisadi və statistik metodlardan istifadə edilmişdir. Sistem təhlili metodu Azərbaycanda inkişaf etmiş ölkələrin yaşıl iqtisadiyyat təcrübələrinin inkişafı üçün tövsiyələr verməyə imkan vermişdir. Dissertasiya işinin tədqiq olunması və işlənilib hazırlanmasında bu mövzunun əhatə olunduğu elmi ədəbiyyatlardan, məqalələrdən, konfrans materiallarından, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Kitabxanasının internet şəbəkələrindən, internet şəbəkəsində problemin tədqiq edilməsi üzrə fərqli dillərdə olan ayrı-ayrı informasiya bazalarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti və aprobeşiyası. Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafında yaşıl iqtisadiyyatın payının öyrənilməsi, bu sahənin tədqiqatından irəli gələn bir sıra təkliflərdən ibarətdir. Tədqiqat işinin əsas müddəaları, əldə olunmuş nəticələr yaşıl iqtisadiyyatın tənzimlənməsi ilə bağlı proqram, layihə və təkliflərin hazırlanması prosesində, elmi-tədqiqat işlərində, tətbiq oluna bilər. Tədqiqatın nəticəsindən, irəli sürülən tövsiyələrin həyata keçirilməsi yaşıl iqtisadiyyatın tətbiqinin daha da genişlənməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərə bilər.

Tədqiqatın əsas nəticələri yerli və xarici elmi nəşrlərdə dərc olunan 6 məqalədə və 4 beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfransların materiallarında qeyd olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri Bakı Fond Birjasının 2024-2027-ci illər üzrə Strategiyasının hazırlanması prosesində istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, 11 paragraf, nəticə, və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş – 16339, I fəsil –55112, II fəsil –72818, III fəsil – 81578, Nəticə –6392, ilk iki səhifə və ədəbiyyat siyahısı çıxmaqla 232239 şərti işarə sayından ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

Giriş

I Fəsil. “Yaşıl” iqtisadiyyata nəzəri baxış və dünya iqtisadiyyatının müasir inkişaf problemləri

- 1.1. “Yaşıl” iqtisadiyyat konsepsiyasının məzmunu, əsas xüsusiyyətləri və təkamülü
- 1.2. Dünya iqtisadiyyatı sistemində “yaşıl” texnologiyaların inkişaf təmayülləri və yaşıl iqtisadiyyat üçün fiskal siyasətlər
- 1.3. “Yaşıl” sistemlər BMT-nin Davamlı İnkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsi kimi

II Fəsil. İnkişaf etmiş ölkələrdə yaşıl iqtisadiyyatın inkişafının müqayisəli təhlili

- 2.1. İEÖ-in sosial-iqtisadi inkişafının əsas xüsusiyyətləri və iqtisadiyyatın yaşıllaşma siyasəti
- 2.2. Müasir dövrdə İEÖ-də yaşıl iqtisadiyyata keçid üçün dekorbanizasiya tələbləri: enerji imkanları və yeni çağırışlar
- 2.3. İEÖ-də yaşıl iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin və həyata keçirilməsinin prioritet istiqamətləri
- 2.4. İEÖ-in Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyat quruculuğu sahəsində əməkdaşlığı və texniki dəstək layihələri

III Fəsil. Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyat potensialının realaşdırılmasının konseptual istiqamətləri

- 2.5. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi sistemi və yaşıl iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin institusional aspektləri
- 2.6. Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişaf siyasəti və yaşıl iqtisadiyyata keçid potensialı: struktur yanaşma
- 2.7. Yaşıl İqtisadiyyat və Qiymətli Kağızlar Bazarı
- 2.8. Yaşıl iqtisadiyyat perspektivlərinin tətbiqi və transformasiyası

Nəticə və təkliflər

Ədəbiyyat siyahısı

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM EDİLƏN ƏSAS ELMİ MÜDDƏALAR

1. Yaşıl iqtisadiyyat modelləri davamlı inkişafı və iqtisadi artımı dəstəkləyir. Azərbaycan bu modelləri mənimsəməklə təbii ehtiyatları daha davamlı şəkildə idarə edə bilər və uzunmüddətli iqtisadi artıma nail ola bilər.

Davamlı inkişaf konsepsiyası qlobal səviyyədə “ya inkişaf, ya da ekologiya” dilemmasını həll etmək üçün əsas yanaşmalardan biri olmuşdur. Bu konsepsiya, təbii resursların istifadəsində müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutsa da, bu məhdudiyyətlərin texnologiyanın və sosial təşkilatların səviyyəsindən asılı olaraq nisbətən dəyişkən olduğunu vurğulayır.⁴

Cədvəl 1.

Yaşıl İqtisadiyyat anlayışının təkamülü və dövrlərə görə inkişafı.

İllər	Proseslər	Əsas xüsusiyyətlər
1970	Ətraf mühit hərəkətinin yüksəlişi	Neft böhranı, ətraf mühitin çirklənməsi və iqlim dəyişikliyi kimi problemlər ekoloji hərəkətin artmasına səbəb olub. Bu dövrdə ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı ilk siyasət və qaydalar həyata keçirilməyə başlandı.
1980	Davamlılıq konsepsiyasının yaranması	Davamlılıq anlayışı 1980-ci illərdə ortaya çıxdı. Davamlılıq gələcək nəsillər üçün təbii ehtiyatların qorunmasını təmin edən inkişaf modelidir. Bu dövrdə davamlı inkişaf konsepsiyası ilə bağlı araşdırmalar sürətləndi.
1990	Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasının yaranması	Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası 1990-cı illərdə ortaya çıxdı. Yaşıl iqtisadiyyat iqtisadi artımı ətraf mühitin davamlılığı ilə balanslaşdırmağa çalışan iqtisadi modeldir. Bu dövrdə yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası ilə bağlı araşdırmalar geniş vüsət aldı.
2000	Yaşıl iqtisadiyyatın qloballaşması	2000-ci illərdə yaşıl iqtisadiyyat anlayışı qlobal miqyas aldı. Dünya Bankı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Avropa İttifaqı kimi beynəlxalq təşkilatlar yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün siyasət və proqramlar həyata keçirmişlər.

⁴ Развитие и международное сотрудничество: Проблемы окружающей среды: Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития // — Нью-Йорк: ООН, – 1987. – с. 412. – URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>

2010	Yaşıl iqtisadiyyatın yayılması	2010-cu illərdə yaşıl iqtisadiyyat anlayışı geniş vüsət aldı. Bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr yaşıl iqtisadiyyatı dəstəkləyən siyasət və proqramlar həyata keçirməyə başlayıblar.
2020	Yaşıl iqtisadiyyatın əhəmiyyətinin artması	2020-ci illərdə iqlim dəyişikliyi kimi global problemlər yaşıl iqtisadiyyatın əhəmiyyətini daha da artırdı. Yaşıl iqtisadiyyatı dəstəkləyən siyasət və proqramlar bütün dünyada həyata keçirilməkdə davam edir.

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Yaşıl iqtisadiyyat modelinin əsas məqsədi, dayanıqlı gələcək yaradaraq aydın yol xəritəsini çəkməklə, sosial və ədalətli iqtisadiyyatın inkişafına dəstək verməklə, iqtisadi nəticələrin inkişafına təkan verməkdir. Bunu Yaşıl İqtisadiyyat İndeksinin OECD ölkələri üzrə statistik göstəricilərindən də görə bilərik.

Cədvəl 2. Yaşıl iqtisadiyyat İndeksi (OECD ölkələri)⁵

Ölkə	2024 Nəticə	2024 Sıralama	Ölkə	2024 Nəticə	2024 Sıralama
Kosta Rika	0.953	1	İspanya	0.741	20
İsveç	0.945	2	Hollandiya	0.727	21
İsveçrə	0.909	3	Portuqaliya	0.702	22
Lüksemburg	0.903	4	Avstraliya	0.689	23
Danimarka	0.866	5	Çexiya	0.677	24
İrlandiya	0.861	6	Finlandiya	0.670	25
Avstriya	0.834	7	Kanada	0.669	26
Çili	0.831	8	Slovakya	0.667	27
İsrail	0.823	9	Yeni Zelandiya	0.664	28
Fransa	0.811	10	Yaponiya	0.659	29
Birləşmiş Krallıq	0.809	11	Macarıstan	0.658	30
İslandiya	0.794	12	Slovenya	0.597	31
Litva	0.792	13	Cənubi Koreya	0.595	32
Norveç	0.770	14	Yunanistan	0.573	33
Almaniya	0.763	15	Estonya	0.567	34
Belçika	0.755	16	Polşa	0.558	35
Latviya	0.750	17	Kolombiya	0.522	36
ABŞ	0.748	18	Meksika	0.475	37
İtalya	0.742	19	Türkiyə	0.448	38

Mənbə: Global Green Economy Index (GGEI) 2022.

⁵ Index of Global Green Economy (GGEI). Full Data File Available // 2024, 5th May. – URL: <https://dualcitizeninc.com/global-green-economy-index/>..

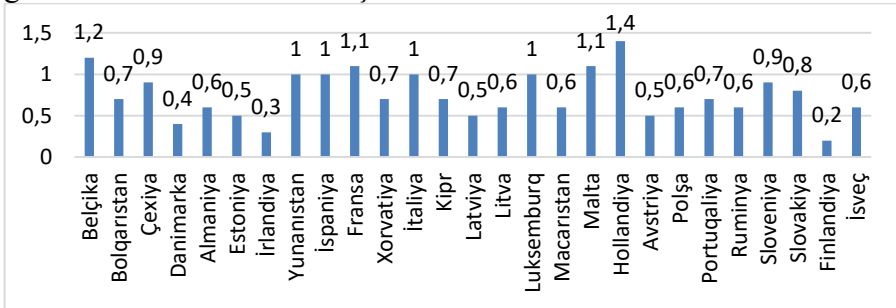
Qlobal Yaşıl İqtisadiyyat İndeksi (GGEI) ölkələrin yaşıl iqtisadiyyatı və davamlılıq göstəricilərini ölçən indeksdir. GGEI 18 göstərici ilə 160 ölkəni əhatə edir. Cədvəl 2-də istixana qazı emissiyaları/ÜDM əsasında hesablanmış nəticələr əks olunmuşdur.

Göstəricilər 2005-ci ildən bəri ölkələrin tərəqqisinə və qlobal davamlılıq məqsədlərinə yaxınlığına görə hesablanır. GGEI çərçivəsində OECD ölkələrinin indeks dəyərlərini və müvafiq olaraq onların reytinglərini göstərir. Dəyərlərin birinə yaxın olması ölkələrin yaşıl iqtisadi hədəflərə yaxınlığını göstərir.

Yaşıl iqtisadiyyat modelləri, davamlı inkişafı və iqtisadi artımı dəstəkləyir. Məhz bu baxımdan, Azərbaycan bu modelləri mənimsəməklə, təbii ehtiyatları daha davamlı şəkildə idarə edə bilməsi və uzunmüddətli iqtisadi artıma nail olması üçün əsaslı zəmin yaradır.

2. İnkişaf etmiş ölkələrdən yaşıl texnologiyaların və innovativ təcrübələrin Azərbaycana transferi texnoloji infrastrukturun inkişafına və kənd təsərrüfatı üzrə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına töhfə verə bilər.

2022-ci ildə Avropa birliyi dövlətlərinin ətraf mühit qorunmaları üzrə ümumi büdcə xərclərinin həcmi 130 milyard avro (təqribən hər ölkə üzrə ÜDM-in 1 faizi) təşkil etmişdir ki, bu da 2021-ci ilin müvafiq göstəricisindən 0.8% daha çoxdur.

Qrafik 1. Ətraf mühit üzrə AB ölkələrinin dövlət xərclərinin ÜDM-də payı (faizlə)

Mənbə : Cədvəl Eurostat məlumat bazası əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Yaşıl iqtisadiyyatın əsas texnoloji üstünlükləri, xüsusilə kənd təsərrüfatı sahəsində bariz şəkildə özünü göstərir. Məsələn, inkişaf etmiş ölkələrdə geniş tətbiq olunan şaquli əkinçilik (vertical farming) buna ən yaxşı nümunələrdən biridir. Şaquli əkinçilik, bitkilərin şaquli şəkildə

düzülmüş rəflərdə və ya meyilli səthlərdə yetişdirilməsini əhatə edir. Bu üsul, bitki böyüməsini optimallaşdırmaq və resursların istifadəsini azaltmaq üçün idarə olunan ətraf mühit şəraitindən istifadə edir. Şaquli əkinçilikdə əsas texnologiyalar isə aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər⁶:

Hidroponika, qida maddələri ilə zəngin su məhlullarının istifadə edildiyi və torpağa ehtiyac olmadan bitkilərin yetişdirildiyi əsas texnologiyalardan biridir. Bu üsul bitkilərə verilən qida maddələrini dəqiq şəkildə idarə etməyə imkan verir, beləliklə bitkilərin sürətli böyüməsinə və məhsuldarlığın artırılmasına şərait yaradır⁷

Akvaponika, balıq yetişdirilməsi ilə hidroponikanı birləşdirən bir sistemdir. Bu texnologiyada balıqların tullantıları bitkilər üçün üzvi qida qaynağı kimi xidmət edir, bitkilər isə suyun təmizlənməsinə yardım edir və yenidən balıq çənlərinə qaytarır. Bu qarşılıqlı asılılıq, tullantıları azaldaraq və resurs istifadəsini optimallaşdıraraq davamlı və qapalı bir sistem yaradır⁸.

LED işıqlandırma texnologiyası, enerjiyə qənaət edən işıq mənbələri ilə təbii günəş işığını təqlid edərək şaquli əkinçilikdə mühüm bir rol oynayır. LED işıqlar, fotosintez üçün optimal dalğa uzunluqlarını təmin edir və bitkilərin böyüməsini stimullaşdırmaq üçün nəzərdə tutulub. Bu texnologiya ənənəvi işıqlandırma sistemlərindən daha az enerji istehlakı ilə bitkilərin ilboyu yetişdirilməsinə imkan verir.

İqlim nəzarətinin qabaqcıl sistemləri, şaquli əkinçilik təsərrüfatlarında optimal böyümə şəraitini saxlamaq üçün vacibdir. Bu sistemlər, temperatur, rütubət və karbon dioksid səviyyələrini tənzimləyərək bitkilərə ideal mühit təmin edir.

Şaquli əkinçilikdə avtomatlaşdırma, əkin, məhsul yığımı və bitkilərin sağlamlığını izləmə kimi proseslərdə robot texnologiyaları və süni intellektin tətbiqini əhatə edir. Bu sistemlər əməliyyat səmərəliliyini artırır, əmək xərclərini azaldır və məhsul idarəçiliyində dəqiqliyi artırır. Süni intellektin istifadəsi, bitkilərin böyümə məlumatlarını analiz

⁶Pretty J., Bharucha Z.P. *Sustainable Agriculture and Food Systems // Routledge. – L., 2019. – Vol. 2, N 3. – P. 112–124.*

⁷Costantini, V., Mazzanti, M. *On the green and innovative side of trade competitiveness? The impact of environmental policies and innovation on EU exports // – Research Policy, 2012, vol. 41, no. 1, pp. 132-153. DOI: 10.1016/j.respol.2011.08.004*

⁸Jaffe, A.B., Newell, R.G., Stavins, R.N. *A tale of two market failures: Technology and environmental policy. Ecological Economics. – 2005 Aug 1; 54(2-3): 164-74. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2004.12.027*

edərək resurs istifadəsini optimallaşdırır və məhsuldarlığı artırır.

Şaquli əkinçiliyin ən böyük üstünlüklərindən biri, ənənəvi əkinçilikdən daha səmərəli yer istifadəsi qabiliyyətidir. Şaquli məkanların istifadəsi ilə hər kvadrat metr üçün daha çox məhsul əldə etmək mümkündür, bu da torpağın məhdud olduğu şəhər ərazilərində ideal bir həll yaradır. Hidroponika və aeroponika kimi metodlar, ənənəvi əkinçiliklə müqayisədə 95%-ə qədər az su istifadə edir⁹. Bu metodlar, suyun təkrar emalı ilə israfı azaldır və ətraf mühitə təsiri minimuma endirir. Nəzarət olunan mühit kənd təsərrüfatında kimyəvi pestisidlərin istifadəsini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Şəhər mühitlərində şaquli təsərrüfatlar ərzaq istehsalını istehlakçılara yaxınlaşdırır, bu isə uzun məsafələrə daşınma ehtiyacını azaldır və qida təhlükəsizliyini artırır¹⁰.

Birləşmiş Ştatların Nyu-York, Çikaqo və San-Fransisko kimi şəhər mərkəzlərində çox sayda şaquli fermalara ev sahibliyi edərək, şaquli əkinçilik innovasiyalarında lider mövqedədir. AeroFarms, Plenty və Bowery Farming kimi şirkətlər, süni intellekt, robot texnologiyaları və Əşyaların İnterneti kimi qabaqcıl texnologiyaları istifadə edərək bu sahədə ön plandadırlar¹¹. Məsələn, AeroFarms, Nyu-Cersi ştatının Nyuark şəhərində dünyanın ən böyük şaquli təsərrüfatlarından birini idarə edir və ənənəvi əkinçilikdən 95% az su istifadə edərək ildə 2 milyon funta qədər göyerti istehsal edə bilir.

3. Yaşıl iqtisadiyyat modelləri enerji səmərəliliyini artırmaqla tullantıların minimuma endirilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycanın enerji sektorunda yaşıl texnologiyaların tətbiqi ilə bərpa olunan enerji resurslarından daha səmərəli istifadə etmək, ətraf mühitə olan mənfi təsirləri azaltmaq və ekoloji müxtəlifliyi mühafizə etmək olar.

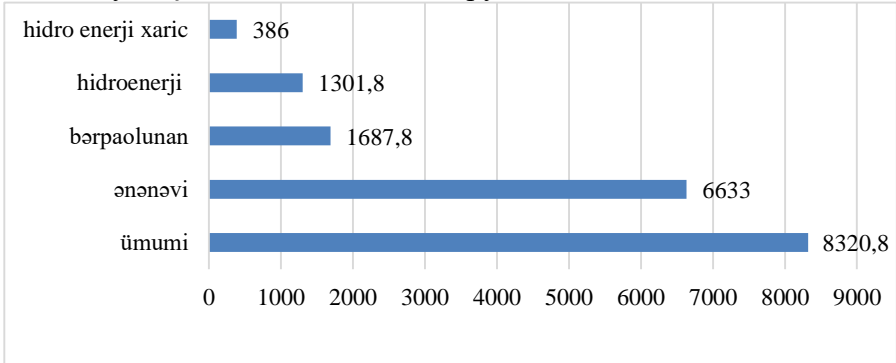
Azərbaycanın enerji sektoru böyük ehtiyatlara malik olmasına baxmayaraq, iqtisadi diversifikasiya davamlı iqtisadi inkişaf üçün vacibdir. İqtisadi asılılığın azaldılması və iqtisadiyyatın müxtəlif

⁹ Apergis N., Payne J. E. *Renewable energy consumption and economic growth: evidence from a panel of OECD countries* // – *Energy Policy*, – 2010. – c. 38, no. 1, s. 656-660. – DOI: 10.1016/j.enpol.2009.09.002

¹⁰ Morris, C., & Peht, M. *The German Energiewende Book*. – Berlin: Heinrich Böll Stiftung, 2016

¹¹ Batini N. *The Economics of Sustainable Food: Smart Policies for Health and the Planet* // *Island Press*. – Washington, D.C., 2021. – Vol. 7, N 2. – P. 23–45.

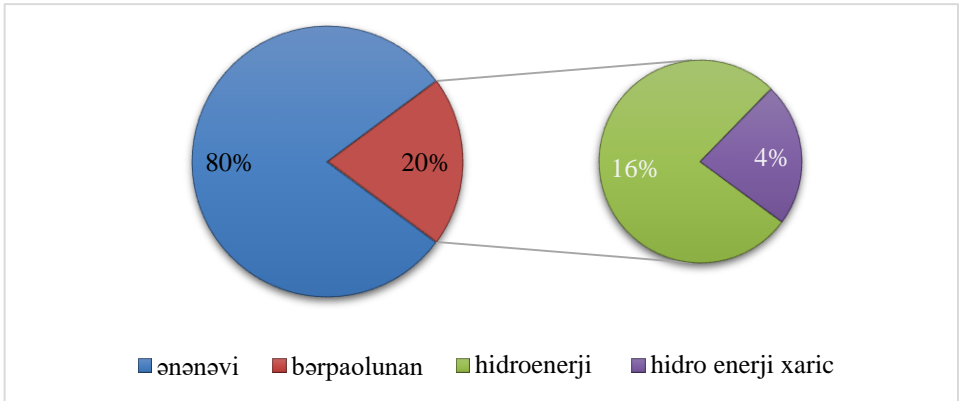
sahələrinə sərmayə qoymaqla gəlir mənbələrinin şaxələndirilməsi struktur yanaşmanın elementi kimi qiymətləndirilir.

Qrafik 2. Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücü, MVt, 2023

Mənbə: Energetika nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır. (<https://minenergy.gov.az/>)

Qrafik 2-də Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi gücü göstərilmişdir. Hidroenerjinin ayrılıqda göstərilməsinə səbəb su elektrik stansiyalarının böyük ərazini əhatə edərək SES altında qalan biomüxtəlifliyin məhv olması, məhv olan bitkilərin havaya metan və digər zərərli qazlar buraxması, suyun hərəkətinin məhdudlaşdırılması ilə tərkibində olan oksigen miqdarının aşağı düşməsidir.

Qrafik 3. Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücü bölgüsü, %-lə, 2023

Mənbə: Energetika nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 3-də Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücü bölgüsü göstərilmişdir. Bölgüyə əsasən 2023-cü ildə bərpa olunan enerji mənbələrinin gücünün ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücündə payının 20% olduğunu görmək olar ki, bunun da 4%-i hidroenerji xaric bərpa olunan enerji mənbələrinin payına düşür¹².

Bərpa olunan enerji ekoloji cəhətdən təmiz enerji mənbələrinə əsaslanan elektrik enerjisinin istehsalı və günəş panelləri və külək turbinləri kimi texnologiyaların istehsalı və quraşdırılması kimi biznes imkanları təklif edir.

Yaşıl iqtisadiyyata keçid ətraf mühitin davamlılığı və iqlim dəyişikliyi kimi mühüm məsələlərə cavab olaraq ortaya çıxdı. Qalıq yanacaqların istifadəsi və istixana qazları emissiyaları iqlim dəyişikliyinə sürətləndirir. Yaşıl iqtisadiyyat aşağı karbon emissiyaları, bərpa olunan enerji mənbələri və enerji səmərəliliyi kimi elementləri təşviq etməklə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəni dəstəkləyir¹³.

Cədvəl 3

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə tullantılar (min ton)

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	2,7	20,0	33,2	31,5	29,8	36,4
Mədəncıxarma sənayesi	247,0	196,7	207,8	206,3	176,2	262,0
Emal sənayesi	414,6	526,9	764,8	692,5	791,8	836,2
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	1,6	4,6	5,7	7,6	2,3	4,8
Tikinti	0,6	3,3	2,9	3,1	2,1	43,8
Digər iqtisadi fəaliyyət növləri	5,7	64,2	220,0	161,3	194,8	143,6

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

¹² Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyinin Rəsmi internet sahifəsi – URL: <https://minenergy.gov.az/>

¹³ Brundtland, G.H. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. – 1987. – Table of Contents. – URL: www.un-documents.net/our-common-future.pdf

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə tullantılarının yaranması kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıqda 2022-ci ildə 2010-cu ilə nisbətən 12 dəfə, mədənçixarma sənayesində 1 dəfədən çox, emal sənayesində 2 dəfə, elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsində 3 dəfə, tikintidə 45 dəfə, digər iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə 28 dəfə artmışdır.

Azərbaycanda Yaşıl iqtisadiyyat modellərinin tətbiqi, özlüyündə enerji istehlakını azaldılmasına səbəb olmaqla yanaşı, ətraf mühitə atılan tullantıları azaldacaq və ekologiyanın mühafizə olunmasına xidmət edəcəkdir.

4. Yaşıl Qiymətli kağızların Azərbaycan Kapital Bazarına tətbiqi bank kreditləri ilə müqayisədə daha ucuz şəkildə maliyyə cəlbi imkanı yaradaraq Yaşıl İqtisadiyyatın inklüziv inkişafına dəstək göstərəcək.

Yaşıl Qiymətli kağızların Azərbaycan Kapital Bazarına tətbiq olunması, Yaşıl İqtisadiyyatın inklüziv inkişafına dəstək göstərməklə yanaşı, ətraf mühitlə bağlı qaydalarda yaşıl iqtisadiyyata sərmayə qoyan şirkətləri dəstəkləyərək, müvafiq plan ətrafında iş aparılır. Bu da öz növbəsində, təşviqlər və güzəştlərlə yaşıl qiymətli kağızlara tələbata təsir göstərir.

Cədvəl 4

Yaşıl qiymətli kağızların illik buraxılışı həcmi (mlrd ABŞ dolları)¹⁴

Ölkə	2019	2020	2021	2022	2023
Almaniya	18,7	42,4	62,5	63,2	67,5
Fransa	31,1	38	41,5	25	30
İngiltərə	2,2	4,8	35,9	18,4	32,7
İtaliya	6,8	4,5	25,9	16,2	30,3
İspaniya	6,3	9,3	20,2	15,6	21,8

Mənbə: *Climate Bond Initiative-in məlumat bazası əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.*

Bu cədvəl 2019-2023-cü illər üzrə Avropada illik yaşıl qiymətli kağızların buraxılış həcmi göstərir. 2020-ci ildən (Pandemiyadan) başlayaraq yaşıl qiymətli kağız buraxılışının kəskin artımı müşahidə

¹⁴Climate Bonds Initiative. "Market Data" [Electronic resource] / Climate Bonds Initiative. – URL: <https://www.climatebonds.net/market/data>

olunur. 2019-cu ildən 2023-cü ilə qədər ən yüksək artım İngiltərədə olmuşdur (14 dəfə). Almaniyada yaşıl istiqraz buraxılışı üzrə 2019-cu ildən 2023-cü ilə qədər 260%-dən çox artım olmuşdur. Azalma yalnız Fransada müşahidə olunmaqdadır (4%).

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, Yaşıl qiymətli kağızların Azərbaycan Kapital Bazarına tətbiqi Yaşıl İqtisadiyyatın inklüziv inkişafına dəstək göstərməklə yanaşı, gələcək iqtisadi inkişafında və kapital axınında mühüm rol oynaya bilər.

Birjalarda ticarəti təşkil olunan yaşıl istiqrazlar, davamlılıq istiqrazları, yaşıl səhmlər və ətraf mühit, sosial və idarəetmə (ESG) meyarlarına cavab verən digər maliyyə alətləri ənənəvi bank kreditlərindən daha effektiv borclanma aləti hesab olunur və bu qiymətli kağızlar üzrə stimullaşdırma siyasətləri aparılır.

Dünya Bankı və Beynəlxalq regional Maliyyə Banklarının (Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı) bu istiqamətlər üzrə dəstəkləyici investisiya siyasətləri vardır. Belə ki, onların tələblərinə uyğun ESG (dayanıqlı inkişaf əsaslı) qiymətli kağızlar buraxılışı edən şirkətlərin uzunmüddətli və aşağı faizlə emissiya edilən istiqrazları üzrə birbaşa özləri investor olurlar. Bu həm də inkişaf Bankları üçün yaşıl iqtisadiyyata dəstək istiqamətində bir öhdəlikdir.

5. Dövlətin yaşıl iqtisadiyyat siyasəti özəl investisiyaların bu sahəyə cəlbinə böyük dəstək olacaq.

Davamlı inkişaf üçün yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasına keçiddə istifadə ediləcək milli siyasətlərin ikinci ölçüsü sektora yönəlmiş maliyyə siyasətləridir. Sözügedən sektorlar istehsal və istehlak fəaliyyətlərində sıx çirklənməyə səbəb olan sektorlardır. Hökumətin maliyyə stimulları enerjiyə qənaət edən binalar, dayanıqlı nəqliyyat, bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiyalar, davamlı kənd təsərrüfatı fəaliyyətləri, davamlı meşə təsərrüfatı və effektiv su idarəçiliyi sahələrində çox vacibdir. Bu sahələrdə maliyyə stimulları yeni məşğulluq sahələrinin yaradılması, karbon qazı emissiyalarının azaldılması, təbii ehtiyatlardan istifadədə səmərəliliyin təmin edilməsi məqsədi daşıyır.¹⁵

¹⁵ UNEP. (2011). "Towards a Green Economy Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication A Synthesis for Policy Makers", <http://www.unep.org/greeneconomy>

Bu tədqiqatın əsas məqsədi, inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət dəstəyinin yaşıl iqtisadiyyata olan investisiyalara mühüm təsir etdiyini göstərməkdir.

Bu məqsədlə, Almanya, Birləşmiş Krallıq və Cənubi Koreya ölkələrinə aid yenilənəbilən enerji sektoruna qoyulan biznes investisiyaları, ətraf mühitlə bağlı dövlət xərcləri, ətraf mühit siyasəti ilə bağlı sərtlik indeksi və ətraf mühitlə bağlı tədqiqat və inkişaf xərclərinə aid verilənlər OECD rəsmi internet sahəsindən əldə edilmişdir. Dəyişənlərə aid verilənlər 1995-2012-ci illəri əhatə edir.

Cədvəl 5

Uzun-Müddətli Dövr Tənliyi Nəticələri

Ölkələr	Sabit	LEPE	LEPSI	LERRD	Kriz2008	Hipotez
Almaniya	-12.853*	2.6950***	0.3585	3.3318***	0.3122*	✓
B.Krallıq	-2.9116	1.2409**	-1.7096***	-0.4273***	0.9927***	✓
C.Koreya	5.9603	0.3713*	-0.5556***	-0.9385**	0.05847	✓

*, **, ***, müvafiq olaraq ,10%, 5% və 1% əhəmiyyətlik səviyyəsini göstərir.

Almaniya üçün əldə edilən uzunmüddətli dövr tənliyinə əsasən, ətraf mühit ilə bağlı dövlət xərcləri 1% artdığı zaman, biznes investisiyaları ortalama olaraq 2.695% artıma səbəb olur.

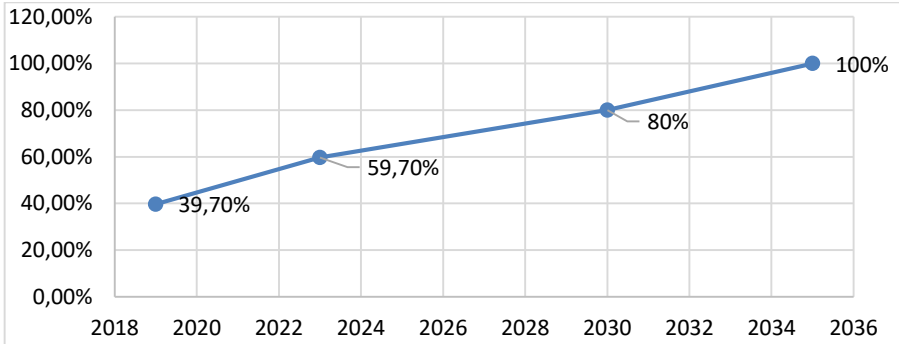
Birləşmiş Krallıq ilə bağlı əldə edilən uzunmüddətli dövr tənliyinə əsasən, ətraf mühit ilə bağlı dövlət xərcləri 1% artdığı zaman, biznes investisiyaları ortalama olaraq 1.24% artıma səbəb olacaqdır.

Cənubi Koreya ilə bağlı əldə edilən uzunmüddətli dövr tənliyinə əsasən, ətraf mühit ilə bağlı dövlət xərcləri 1% artdığı zaman, biznes investisiyaları ortalama olaraq 0.37% artıma səbəb olacaqdır.

Regressiya təhlilindən də göründüyü kimi ekoloji siyasətin ciddilik indeksinin, yəni cərimə mexanizmlərinin artması bu sahəyə biznes investisiyalarının azalmasına gətirib çıxaracaqdır (B.Krallıq təcrübəsi). Dövlətin ekologiyanın qorunması istiqamətində xərcləri artırması isə yaşıl iqtisadiyyata olan biznes investisiyalarını artıracaqdır. Bu səbəbdən ekologiyayı qorumaq məqsədilə icrası labüd olan cərimə mexanizmlərinin tətbiqi ilə yanaşı dövlətin ekologiyaya

və ümumilikdə yaşıl iqtisadiyyata ayırdığı xərclərin artırılaraq bu istiqamətdə tənzimlənmələrinin doğru şəkildə aparılmasına və qızıl orta prinsipinə əməl olunmasına diqqət yetirilməlidir.

Almaniyada “yaşıl” layihələrin maliyyələşdirilməsinə dövlət dəstəyinin ayrıca tədbiri kimi bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiyaları təşviq edən Feed-in Tarif (FIT) proqramını qeyd etmək olar.

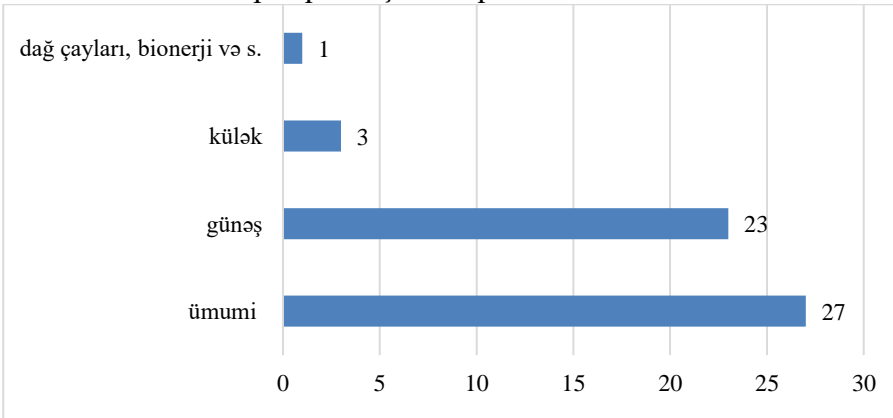
Qrafik 4. Almaniyanın bərpa olunan enerji mənbələrinin ümumi elektrik enerjisinin istehsalında payı. 2030 və 2035-ci illər üzrə göstəricilər proqnozudur.

Mənbə: “Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems ISE” məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

KfW tərəfindən ilkin investisiyanın ayrılması, Feed-in Tarif tərəfindən istehsal olunacaq yaşıl məhsulların alınacağı ilə bağlı təminatın qabacadan verilməsi bu sahəyə ayrılan investisiyaların artımına ən böyük dəstəklərdəndir. Cari vəziyyətdə Beynəlxalq Maliyyə İnstitutları ilə yaşıl qiymətli kağızlar layihəsini hazırlamaq və onların emissiyası üzrə həmin bankları investor qismində cəlb etmək Azərbaycanın kapital bazarlarının və iqtisadiyyatının yaşıl artımına xidmət edəcəkdir. Gələcək prespektivdə isə Beynəlxalq İnkişaf Bankları ilə yanaşı, Azərbaycanın Milli İnkişaf Bankının yaradılması yaşıl layihələrin maliyyə cəlbinə dəstək verəcəkdir. Almaniya bəncmark təcrübəsi bu istiqamətdə götürüləcək əsas təcrübələrdəndir.

6. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Yaşıl iqtisadiyyat istiqamətində potensialının öyrənilməsi və məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması işğaldan azad edilmiş torpaqların yenidən qurulmasına dəstək göstərəcək.

Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərindən biri də “Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf ölkəsidir”.¹⁶ Həmçinin 2024-cü ilin Yaşıl dünya naminə Həmrəylik ili seçilməsi, İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur rayonlarının yaşıl enerji zonaları elan edilməsi, Yaponiyanın TEPCO şirkəti ilə qurulmuş əməkdaşlığa əsasən bu ərazilərdə “xalis sıfır emissiya”¹⁷ zonalarının yaradılması kimi hədəflər, bu istiqamətdə ətraf mühitin yaxşılaşdırılması, yaşıl sahələrin bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından və bərpa olunan enerji mənbələrindən səmərəli istifadəni təşviq etmək üçün zərurət yaradır. Xüsusilə, Azərbaycanın istixana qazı emissiyalarını ardıcıl olaraq azaltmağı qarşısına məqsəd qoyduğu bildirilir. Ən diqqətə layiq tərəflərdən biri, işğaldan azad olunan ərazilərimizin bu mövzuda olan potensialının ölçülməsidir. Bu bölgələrdə ətraf mühitin mühafizəsinin prioritet olduğu və ağıllı şəhər və kəndlər kimi innovativ yanaşmaların həyata keçiriləcəyini bu sərəncamdan sonra proqnozlaşdırmaq olar.

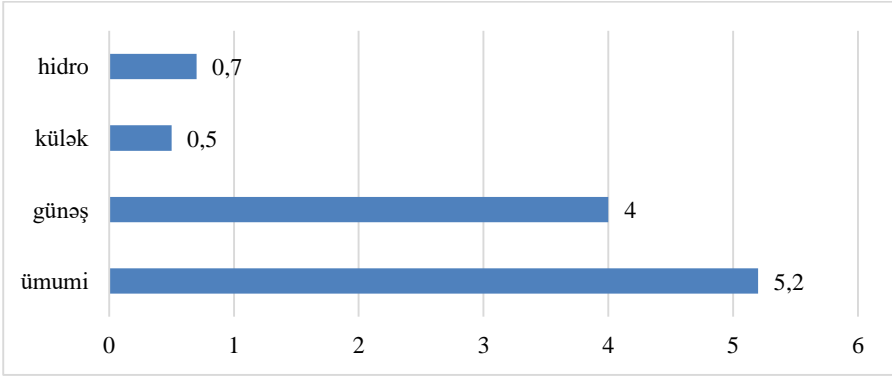
Qrafik 5. Azərbaycanda bərpa olunan enerji mənbələrinin iqtisadi potensialı, QVt

Mənbə: Energetika nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

¹⁶ Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi “Azərbaycanın bərpa olunan enerji istehsalının sürətlə artması ölkəmizi bu sahə üzrə regionda əsas ixracatçıya çevirmək məqsədi daşıyır” [Elektron resurs]. – URL: https://azertag.az/xeber/azerbaycanin_berpaolunan_enerji_istehsalinin_suretle_artmasi_olkemizi_bu_sahde_uzre_regionda_esas_ixracatchiya_chevirmek_meqsedi_dasiyir-2940157

¹⁷ Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi yanında Azərbaycan Bərpa Olunan Enerji Agentliyinin Rəsmi İnternet sahifəsi. [Elektron resurs]. – URL: <https://area.gov.az/>

Qrafik 5-də Azərbaycanda Bərpaolunan enerji mənbələrinin iqtisadi potensialı göstərilmişdir. Böyük SES-lər istisna edilərək Azərbaycanda Bərpaolunan enerji mənbələrinin iqtisadi potensialının 27 QVt olduğunu bildirilmişdir.

Qrafik 6. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında bərpa olunan enerji mənbələrinin iqtisadi potensialı, QVt

Mənbə: Energetika nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 6-da Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında Bərpa olunan enerji mənbələrinin iqtisadi potensialı göstərilmişdir. Ümumi bərpaolunan enerji potensialının 20%-nin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına düşdüyünü görmək olar¹⁸.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Yaşıl iqtisadiyyat istiqamətində potensialının öyrənilməsinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, işğaldan azad edilmiş torpaqların yenidən qurulmasında əsas rol oynaya bilər.

7. Dünya Bankının və regional inkişaf banklarının yaşıl maliyyələşmə təcrübələrindən yararlanaraq yaşıl iqtisadiyyat mexanizmlərinin hazırlanması, o cümlədən onların yaşıl istiqraz və səhmlərin emissiyası zamanı investor qismində iştirak etməsini təmin etmək işğaldan azad olunan ərazilərin inkişaf proseduru sürətləndirəcəkdir.

¹⁸ Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyinin Rəsmi internet sahifəsi – URL: <https://minenergy.gov.az/>

Yaşıl istiqrazlarla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrdə yaşıl səhm buraxılışları da geniş yayılmışdır. Beynəlxalq təcrübədə yaşıl səhm indekslərindən istifadə olunur. Nasdaq, "Yaşıl" İndekslər adlanan və təmiz enerji sektorunu izləyən tam bir "ekoloji indekslər ailəsinə" malikdir¹⁹. Bu indekslər karbon istifadəsini azaltmağa yönəlmiş və iqtisadi inkişafı dəstəkləyən şirkətləri əhatə edir. Ailənin başında Nasdaq Green Economy Global Benchmark Index (QGREEN) durur. Bu indeks enerji səmərəliliyi, təmiz yanacaq, bərpa olunan enerji istehsalı, təbii ehtiyatlar, su, çirklənmənin azaldılması və qabaqcıl materiallar kimi sahələrdəki performans göstəricilərini izləmək üçün yaradılmışdır²⁰.

Yaşıl qiymətli kağızlar bazarının yaranması üçün ilkin olaraq ölkənin taksonomiyasının olması şərtidir. Taksonomiya yaşıl qiymətli kağızların hansı prinsiplər əsasında buraxılış etmələrini və cəlb olunan maliyyənin hansı istiqamətlər üzrə xərclənməsini müəyyənləşdirir. Bu sahədə əsas istinad olunan mənbə London mərkəzli olan Beynəlxalq Kapital Bazarları Assosiasiyasıdır (ICMA). Beynəlxalq təcrübəyə əsasən şirkətlər taksonomiyaya uyğun olaraq öz yaşıl qiymətli kağız təlimatlarını formalaşdırırlar. Daha sonra isə ikinci tərəf olan audit şirkəti təlimata öz rəylərini verirlər. Yekun olaraq isə yaşıl lisenziya vermə imtiyazı olan qrup tərəfindən yaşıl qiymətli kağız olaraq verifikasiya olunurlar. Regionda bu lisenziyanı vermə səlahiyyəti Qazaxıstanda yerləşən Yaşıl Maliyyə Mərkəzidir (Green Finance Center). Belə ki onlar Beynəlxalq Kapital Bazarları Assosiasiyasından (ICMA) lisenziyanın verilmə hüququ ilə akkreditasiya olunublar. Yaşıl Maliyyə Mərkəzi həm rəy verə həm də qiymətli kağızların yaşıl seqmentə aid olub olmamasını verifikasiya edə bilər. Verifikasiya tamamlandıqdan sonra qiymətli Kağızlar Birjada ilkin ticarət üsulu ilə yerləşdirilir. Beynəlxalq İnkişaf Bankları öz mandatları gərəyi investisiya etməkdə maraqlı tərəfdirlər. Bunlara Dünya Bankını, Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. misal göstərmək olar. Beynəlxalq Maliyyə İnstitutlarının investor qismində

¹⁹ CEDEFOP. *Future Skills Needs for the Green Economy, Research Paper // Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.* – [elektron resurs] URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/5501_en.pdf

²⁰ Nasdaq. "Green Equity Indexes" [Electronic resource] / Nasdaq. – URL: <https://www.nasdaq.com/solutions/green-equity-indexes>

çıxış etməsi digər institusional və fiziki investorlarda inamı artırır və həmin qiymətli kağızlara investisiya qoyuluşlarına müsbət təsir göstərir.

Yaşıl səhmlərlə maliyyələşmənin yaşıl istiqrazlarla maliyyələşmədən üstün tərəfi şirkətlər borclanmaq əvəzinə sağlam tərəfdaşlar qazanırlar və qazandıqları mənfəətlər üzərindən həmin tərəfdaşlara dividend siyasətləri üzrə dividend ödənişləri həyata keçirirlər. Bu istiqamət üzrə Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonlarında yaradılacaq şirkətlər yaşıl səhm buraxılışı edərək borclanaraq maliyyə cəlbi əvəzinə yaşıl investisiya cəlb edib şirkətlərini inkişaf etdirə bilərlər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya tədqiqatının əsas nəticələrini aşağıdakılarla ümumiləşdirmək olar:

1. Tədqiqat inkişaf etmiş ölkələrdən yaşıl iqtisadiyyat modellərinin Azərbaycana uyğunlaşma qabiliyyətini araşdırıb potensial tətbiq imkanlarını müəyyən edib. Dissertasiyada, Azərbaycanın ekoloji davamlılıq və iqtisadi inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün inkişaf etmiş ölkələrin mövcud təcrübələrindən yararlanmasının mümkünlüyü qeyd olunub.
2. Tədqiqatda yaşıl iqtisadiyyat siyasətlərinin ekoloji, iqtisadi və sosial təsirləri qiymətləndirilib. Bu qiymətləndirmə Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyat siyasətinin həyata keçirilməsi ilə üzləşə biləcəyi faydaları və çətinlikləri anlamaq üçün vacibdir. Dissertasiyada Dövlətin Ekoloji xərclərin artımının yaşıl biznes investisiyalarına müsbət təsiri göstərilib.
3. Tədqiqatda inkişaf etmiş ölkələrin yaşıl qiymətli kağızlar bazarınının cari vəziyyəti qiymətləndirilib. Azərbaycanın yaşıl qiymətli kağızlar bazarının inkişafında beynəlxalq inkişaf banklarının mühüm rolu vurğulanıb.
4. Dissertasiyada Karbon sertifikatları və Emissiya icazələri əsasında karbon emissiyalarının və ətraf mühitə təsirlərinin optimalaşdırılması qeyd olunub. Bunun üçün Könüllü Karbon Bazarı infrastrukturunun yaradılmasının labüdlüyü vurğulanıb.
5. Yaşıl İqtisadiyyatın İnkişafında insan kapitalının əhəmiyyəti qeyd olunmuş, cari vəziyyətdə Beynəlxalq Standartlaşdırma İnstitutları ilə bu istiqamətdə əməkdaşlıqların qurulması qeyd edilmişdir. Nəhayət, tədqiqatda Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyata keçidini istiqamətləndirmək üçün siyasi tövsiyələr və strateji istiqamətlər təklif etmişdir. Bu tövsiyələr Azərbaycanın ekoloji dayanıqlığını, iqtisadi artımını və sosial rifahını yaxşılaşdırmaq üçün həyata keçirilə bilən siyasi addımların müəyyən edilməsinə kömək edəcək.

Dissertasiya tədqiqatından əldə olunan elmi nəticələr əsasında aşağıdakılar təklif olunur:

1. Dissertasiyanın əsas hipotezi olaraq, Dövlətin ekologiyanın qorunması istiqamətində xərclərini artırması yaşıl iqtisadiyyata

olan biznes investisiyalarının artmasına, lakin regressiya təhlilindəndə görüldüyü kimi ekoloji siyasətin ciddilik indeksinin yeni cərimə mexanizmlərinin və s. artması bu sahəyə biznes investisiyalarının azalmasına gətirib çıxaracaqdır (B.Krallıq təcrübəsi). Bu səbəbdən ekologiyanı qorumaq məqsədilə icrası labüd olan cərimə mexanizmlərinin tətbiqi ilə yanaşı dövlətin ekologiyaya və ümumilikdə yaşıl iqtisadiyyata ayırdığı xərclərin artırılaraq bu istiqamətdə tənzimləmə prosesinin doğru şəkildə aparılmasına və qızıl orta prinsipinə əməl olunmasına diqqət yetirilməlidir. Yəni ekologiyaya ayrılan xərclər sadəcə bu istiqamətdə olan cərimə mexanizmlərindən və digər tənzimlənmələr əsasında formalaşsa yaşıl biznes investisiyalarının cəlbində ciddi problem yarana bilər. Davamlı inkişaf üçün vergilərin və dövlət xərcləri təcrübələrinin həcmində və keyfiyyətinin necə artırıla biləcəyi və mövcud yaşıl fiskal siyasət təcrübələrinin effektivliyi gələcək tədqiqatlar üçün müzakirə mövzudur.

2. Könüllü Karbon Bazarının yaradılması, karbon kreditləri mexanizmi vasitəsilə şirkətlərin təbiətə təsirlərinin tənzimlənməsi. Birja üzərindən karbon sertifikatları ticarətinin həyata keçirilməsi. Bu istiqamətdə İngiltərə əsaslı fəaliyyət göstərən British Standart İnstitution (Britaniya Standartlaşma İnstitutu) ilə əməkdaşlıq etmək olar, (onların Misir təcrübəsi mövcuddur - COP27-dən sonra Könüllü Karbon Bazarının yaranmasına və Birja üzərindən karbon sertifikatların satışını həyata keçirilməsində dəstək vermişlər).
3. Azərbaycanın yaşıl qiymətli kağızlar bazarının inkişafı istiqamətində ölkənin mülki məəcəlləsində dəyişikliklərin edilərək yaşıl taksonomiyanın yaradılması, suveren yaşıl istiqrazlar üçün müvafiq Çərçivənin (Sovereign Green bond Framework) hazırlanması, qiymətli kağızlar haqqında qanuna əsasən bu qiymətli kağızların hüquqi əsasının formalaşdırılması, Bakı Fond Birjasının yaşıl listinq seqmentinin müəyyənləşdirilməsi və bu qiymətli kağızlar üzrə vergi stimullarının tətbiqinin həyata keçirilməsi labüd addımlardır. Dövlətin Dayanıqlı iqtisadiyyatı hədəfləyən layihələr üzrə yaşıl istiqraz buraxılışı ilə maliyyə cəlbə layihələrin qısa zaman ərzində effektiv icrasına imkan yaradacaqdır. Çəkilməsi

planlaşdırılan Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonu ilə Naxçıvan MR birləşdirəcək olan dəmiryolu xəttinin inşası üçün bu istiqamətdə də işlər görülə bilər. Yaşıl Dövlət İstiqrazları üzrə Çərçivənin hazırlanması layihəsini Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Asiya İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində reallaşdırması mümkündür. Bu istiqamətdə onların Özbəkistan təcrübələri vardır.

4. İşğaldan azad olmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişafı birbaşa olaraq yaşıl iqtisadiyyat məhfumundan asılıdır. Bölgənin təbii ehtiyat zənginliyi bərpa olunan enerji mənbələrinin bu ərazidə işləviliyinə gətirib çıxaracaqdır. İri şirkətlərlə yanaşı borclanmaqda çətinlik çəkən kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün yaşıl səhm buraxılışı isə bu ərazidə yeni bizneslərin yaranmasına və inkişafına yol açacaqdır.
5. Kənd təsərrüfatı sahəsində davamlılığı qorumaq və resurslardan effektiv şəkildə istifadə etmək üçün şaquli kənd təsərrüfatı (vertical farming) texnologiyalarının ölkəyə gətirilməsi, istifadəsi və stimullaşdırılması üzrə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən layihə hazırlanmalıdır.
6. Beynəlxalq İnkişaf Bankları ilə yanaşı, Azərbaycanın Milli İnkişaf Bankının yaradılması yaşıl layihələrin maliyyə cəlbinə dəstək verəcəkdir. Almaniyaya bəncmark təcrübəsi bu istiqamətdə götürüləcək əsas təcrübələrdəndir.
7. Yaşıl iqtisadiyyata transformasiyanı embrion əsasda yeni mərhələli həyata keçirərək yaşıl iqtisadiyyatın kütləvi şəkil almasında dəstək olmaq olar. İlk olaraq yaşıl texnologiyalardan istifadənin ev təsərrüfatlarında (evlərin dam və hasarlarında və s.) kütləvilik halı alması insanların bu sahənin faydalarını görməyə və təşviq etməyə gətirib çıxaracaqdır.
8. Təlim və Bacarıqların Artırılması: Yaşıl iqtisadiyyata keçid ixtisaslı insan resurslarına malik olmağı tələb edir. Buna görə də yaşıl iqtisadiyyatla bağlı təlim proqramları və potensialın gücləndirilməsi fəaliyyətləri Azərbaycanda mühüm prioritet olmalıdır. Yaşıl iqtisadiyyat sahəsində ixtisaslaşmış işçi qüvvəsinin hazırlanması universitetlər, peşə təhsili müəssisələri və dövlət qurumları arasında əməkdaşlığın təmin edilməsi yolu ilə dəstəklənməlidir. Yaşıl İqtisadiyyat orta və ali təhsil

müəssisələrinin dərslərlərində öz əksini tapmalıdır. Pilot layihə olaraq Yaşıl İqtisadi zonada yerləşən Qarabağ Universitetində yaşıl iqtisadiyyat üzrə yeni ixtisas proqramı yaradıb, daha sonra digər universitetlərə də şamil etmək olar.

9. Yaşıl iqtisadiyyata transformasiya zamanı yeni hazırlanacaq işçilərlə (təklif 8-ə uyğun olaraq) yanaşı sosial təsirlər nəzərə alınaraq, işsizlik probleminin yaranmaması istiqamətində qəhvəyi iqtisadiyyatın cari işçi bazasının da transformasiyasını təmin etmək və beləliklə də, transformasiya zamanı yarana biləcək sosial problemlərin qarşısını almaq olar. Bu istiqamətdə şirkətlərin öz əməkdaşları üçün xüsusi təlimlərin keçirilməsi istiqamətində dövlət tərəfindən təşviq proqramları hazırlanmalıdır (məsələn, keçiriləcək təlimlərlə bağlı ödənişlərdə dövlət dəstəyi).

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Аббасзаде Ф.Х. Модели «Зеленой» экономики в обеспечении устойчивого экономического развития / XIV Международная научно-практическая конференция «Механизм реализации стратегии социально-экономического развития государства», Махачкала – 2022. – 7-12 с.
2. Abbaszadə F.X. Yeni sahibkarlıq modeli kimi “yaşıl iqtisadiyyat” / Əmək və Sosial Münasibətlər Elmi-praktik jurnal, 2022. – № 1 (21). – s. 94-99.
3. Abbaszadə F.X. Yaşıl iqtisadiyyat: “Yeni konsepsiya və yeni investisiya modeli” / Əmək və Sosial Münasibətlər Elmi-praktik jurnal, 2022. – № 2 (20). – s. 148-154.
4. Abbaszadə F.X. Yaşıl iqtisadiyyat sahəsində tədbirlər və inkişaf siyasətinin sistemli tətbiqi / İqtisadi İslahatlar elmi-analitik jurnal, 2022. – № 4 (5). – s. 51-58.
5. Abbaszadə F. Yaşıl iqtisadiyyat perspektivləri: struktur yanaşmaların və fiskal siyasətin təhlili / F. Abbaszadə, A. Satici; – İqtisadi İslahatlar, 2023. – 8. – s. 25-32.
6. Abbaszadə F.X. Cəmiyyətin inkişafında yaşıl iqtisadiyyat yeni bir

model kimi / İqtisadi Artım və İctimai Rifah, 2023. – № 4. – s. 111-117.

7. Abbaszadə F.X. Davamlı inkişaf konsepsiyasının yaşıl iqtisadiyyatda rolu / Doktorant və Gənc Tədqiqatçıların XXVI Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı şəhəri, 17-18 noyabr 2023-cü il. – s. 379-383.
8. Abbaszadə F.X. Yeni yaşıl iqtisadiyyata keçid dövründə “dayanıqlı inkişaf”ın təmin edilməsi / “Davamlı inkişaf strategiyası: qlobal trendlər, milli təcrübələr və yeni hədəflər” II Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Mingəçevir Dövlət Universiteti, 8-9 dekabr 2023-cü il. – s. 390-392.
9. Аббасзада Фарид Халик оглы, Значение перехода на зеленую экономику и политика устойчивого экономического развития, – Финансовая экономика 2024. № 2, – стр. 105-109
10. Abbaszadə F.X. İEÖ-in Azərbaycanada yaşıl iqtisadiyyat quruculuğu sahəsində əməkdaşlığı və texniki dəstək layihələri / Gənc tədqiqatçıların VII respublika elmi konfransı, 15 mart 2024-cü il. – s. 15-17

Dissertasiyanın müdafiəsi 28 fevral 2025-ci il saat 15:00 Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində İqtisadi Araşdırmalar Elmi Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında (www.unec.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 28 yanvar 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.01.2025
Kağızın formatı: 60x84 _{1/16}.
Həcmi 1 ç.v. (44596 işarə)
Tiraj 100.

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.*
Əlaqə üçün: capevi@internet.ru Tel.: +994552012809